

Το δικαίωμα στην ανάγνωση: Ευρωπαϊκές πολιτικές
για την προώθησή της στα παιδιά και στους εφήβους

Άβα Χαλκιαδάκη¹

Δημήτρης Πολίτης²

Περίληψη

Η διασφάλιση του δικαιώματος των παιδιών στην ανάγνωση αποτελεί υποχρέωση των κοινωνιών μας απέναντι στις νεότερες γενιές αλλά και όρο επιβίωσης και ανάπτυξης των ίδιων των κοινωνιών, ιδιαίτερα στην εποχή μας που χαρακτηρίζεται από την έκρηξη της γνώσης και της τεχνολογίας. Στην Ευρώπη, την τελευταία κυρίως δεκαετία, τόσο τα όργανα της Ε.Ε. όσο και οι κυβερνήσεις των κρατών-μελών επεξεργάζονται και υλοποιούν πολιτικές για την προώθηση της ανάγνωσης μέσα από τα τυπικά εκπαιδευτικά συστήματα αλλά και πέρα από αυτά, ενώ σημαντικές πρωτοβουλίες προς την κατεύθυνση αυτή αναπτύσσονται από βιβλιοθήκες και άλλους οργανισμούς. Ωστόσο, σύμφωνα με τις έρευνες του προγράμματος PISA, τουλάχιστον ένας στους πέντε Ευρωπαίους δεκαπεντάχρονους πολίτες έχει πολύ χαμηλές δεξιότητες ανάγνωσης και δεν είναι σε θέση να κατανοήσει σωστά ακόμη και βασικά γραπτά κείμενα. Το γεγονός αυτό δημιουργεί σοβαρές ανησυχίες για το μέλλον της Ευρώπης και, παράλληλα, αποτελεί τροχοπέδη για την προσωπική και κοινωνική ολοκλήρωση μεγάλου αριθμού νέων ανθρώπων, καθώς και για την ενεργό συμμετοχή τους στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Προκειμένου να στηρίξει τις προσπάθειες των κρατών-μελών για τη βελτίωση των επιπέδων γραμματισμού, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανέθεσε στο Δίκτυο

¹ Άβα Χαλκιαδάκη, Φιλολογας, Εργαστήριο Τέχνης και Λόγου, Π.Τ.Δ.Ε., Ε.Κ.Π.Α. Email: achalk@otenet.gr

² Δημήτρης Πολίτης, Επίκουρος Καθηγητής, Τ.Ε.Ε.Α.Π.Η., Πανεπιστήμιο Πατρών. Email: dimpolitis@upatras.gr

«Ευρυδίκη» την εκπόνηση μελέτης με στόχο την επισήμανση των παραγόντων που επηρεάζουν την απόκτηση αναγνωστικών δεξιοτήτων από τα παιδιά, την αναζήτηση του σημείου στο οποίο βρίσκονται οι εθνικές πολιτικές ως προς τη διδασκαλία της ανάγνωσης, καθώς και την καταγραφή επιτυχημένων πρακτικών για την προώθηση της ανάγνωσης στην κοινωνία. Στη συνέχεια, το 2011 συνέστησε Ομάδα Ειδικών Υψηλού Επιπέδου για το Γραμματισμό, για να προταθούν τρόποι βελτίωσης των επιπέδων γραμματισμού για το σύνολο του πληθυσμού. Η παρούσα ανακοίνωση έχει ως σημείο εκκίνησης τον προβληματισμό που αναπτύσσεται στη μελέτη: «Η Διδασκαλία της Ανάγνωσης στην Ευρώπη: Πλαίσια, Πολιτικές και Πρακτικές» του Δικτύου «Ευρυδίκη», καθώς και στην Τελική Έκθεση της ομάδας ειδικών για το Γραμματισμό. Στόχος της ανακοίνωσης είναι να αναδείξει τις ομάδες του παιδικού πληθυσμού που κινδυνεύουν περισσότερο να βρεθούν αποκλεισμένες από τη γνώση και να παρουσιάσει τις πολιτικές που στοχεύουν στη διασφάλιση του δικαιώματος όλων των παιδιών στην ανάγνωση.

Λέξεις - Κλειδιά

Ανάγνωση, γραμματισμός, δικαίωμα στην ανάγνωση, παιδιά, πολιτικές ανάγνωσης.

1. Εισαγωγή

Η διδασκαλία της ανάγνωσης αποτελεί διαχρονικά την πρώτη προτεραιότητα σε όλα τα εκπαιδευτικά συστήματα, οπότε σήμερα, αρκετές δεκαετίες μετά τη θεσμοθέτηση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, δε θα έπρεπε να υπάρχει ούτε ένας νέος άνθρωπος, στο δυτικό τουλάχιστον κόσμο, που να αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα στην κατανόηση και στη χρήση του γραπτού λόγου. Όπως, όμως, φάνηκε από τα αποτελέσματα του Προγράμματος Διεθνούς Αξιολόγησης Μαθητών, του γνωστού PISA,³ το οποίο υλοποίησε ο Ο.Ο.Σ.Α. το 2000 και το 2009, η πραγματικότητα

³. Το πρόγραμμα PISA μετρά τις γνώσεις και τις δεξιότητες δεκαπεντάχρονων μαθητών στην Ανάγνωση, στα Μαθηματικά και στις Επιστήμες. Η ανάγνωση υπήρξε το θεματικό αντικείμενο των μετρήσεων το 2000 και το 2009.

είναι διαφορετική: ο αριθμός των νέων ανθρώπων που λόγω χαμηλών αναγνωστικών δεξιοτήτων δεν μπορούν να ανταποκριθούν στις γνωστικές απαιτήσεις της εποχής μας και μένουν στο περιθώριο της κοινωνικής και οικονομικής ζωής είναι πολύ μεγάλος, ακόμη και στις πλέον προηγμένες χώρες του κόσμου.

Από την τραγική αυτή πραγματικότητα δεν εξαιρούνται ούτε οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που για πολλά χρόνια είχαν θεωρήσει το ζήτημα του γραμματισμού λυμένο. Η σχετική συζήτηση στα θεσμικά όργανα ξεκίνησε λίγο μετά το σοκ που προκάλεσε η δημοσιοποίηση των αποτελεσμάτων της πρώτης έρευνας του PISA, αλλά έγινε περισσότερο συστηματική και ουσιαστική μετά το 2009, όταν διαπιστώθηκε ότι, παρά τις προσπάθειες κάποιων χωρών στα εννέα χρόνια που είχαν μεσολάβήσει, το ποσοστό των δεκαπεντάχρονων στην Ε.Ε. που αντιμετώπιζαν σημαντικά προβλήματα ανάγνωσης εξακολουθούσε να βρίσκεται στα επίπεδα του 20%.

Το 2009 το Συμβούλιο των Υπουργών Εκπαίδευσης έθεσε ως στόχο για το 2020 τη μείωση του ποσοστού των νέων με αναγνωστικές δυσχέρειες κάτω από τα επίπεδα του 15%,⁴ ενώ για την υποστήριξη των κρατών-μελών η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προχώρησε σε δύο σημαντικές ενέργειες: α) την ανάθεση στο Δίκτυο «Ευρυδίκη» της εκπόνησης μελέτης με στόχο την επισήμανση των παραγόντων που επηρεάζουν την απόκτηση αναγνωστικών δεξιοτήτων από τα παιδιά, την αναζήτηση του σημείου στο οποίο βρίσκονται οι εθνικές πολιτικές ως προς τη διδασκαλία της ανάγνωσης, καθώς και την καταγραφή επιτυχημένων πρακτικών για την προώθηση της ανάγνωσης που υλοποιούνται στα κράτη-μέλη, και β) τη σύσταση ομάδας ειδικών υψηλού επιπέδου για το γραμματισμό, προκειμένου να προταθούν τρόποι βελτίωσης των επιπέδων γραμματισμού για το σύνολο του πληθυσμού.

Η μελέτη του Δικτύου «Ευρυδίκη» με τίτλο: «Η Διδασκαλία της Ανάγνωσης στην Ευρώπη: Πλαίσια, Πολιτικές και Πρακτικές», η οποία ολοκληρώθηκε το Μάιο του 2011, επικεντρώνεται στα παιδιά και στους εφήβους και το μεγαλύτερο μέρος της αναφέρεται στη διδασκαλία της α-

⁴. Συμπεράσματα Συμβουλίου της 12ης Μαΐου 2009 για ένα στρατηγικό πλαίσιο Ευρωπαϊκής συνεργασίας στην εκπαίδευση και την κατάρτιση (ET 2020), Ε.Ε. C 119, 28.5.2009.

νάγνωσης στα σχολεία, ενώ η Τελική Έκθεση της ομάδας ειδικών για το Γραμματισμό, η οποία δόθηκε στη δημοσιότητα το Σεπτέμβριο του 2012, αναφέρεται στο σύνολο του πληθυσμού και επισημαίνει τόσο τη σπουδαιότητα του προβλήματος όσο και την ανάγκη άμεσων και συνεργατικών προσεγγίσεων για την επίλυσή του.

Η παρούσα ανακοίνωση έχει ως σημείο εκκίνησης τον προβληματισμό που αναπτύσσεται στα δύο αυτά κείμενα. Στόχος της είναι να αναδείξει τις ομάδες του παιδικού πληθυσμού που κινδυνεύουν περισσότερο να βρεθούν αποκλεισμένες από τη γνώση και να παρουσιάσει τις πολιτικές που στοχεύουν στη διασφάλιση του δικαιώματος όλων των παιδιών στην ανάγνωση.

2. Τα παιδιά που κινδυνεύουν να αποκλειστούν από τη γνώση

Ο βαθμός στον οποίο το παιδί θα κατακτήσει το λόγο και θα καταφέρει να τον χρησιμοποιήσει, για να συνεχίσει να μαθαίνει κατά την πορεία της ζωής του, δεν εξαρτάται μόνο από τους τρόπους με τους οποίους θα διδαχθεί την ανάγνωση στο σχολείο, από την αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων ή από τη διδακτική επάρκεια των εκπαιδευτικών που θα βρεθούν στο δρόμο του. Όπως υποδεικνύει η σχετική βιβλιογραφία και όπως επιβεβαιώνεται από τα ευρήματα των δύο διεθνών ευρείας κλίμακας ερευνών PISA και PIRLS,⁵ η αναγνωστική εξέλιξη του παιδιού εξαρτάται και από άλλους παράγοντες που βρίσκονται πέραν του εκπαιδευτικού συστήματος: ο ένας παράγοντας είναι το οικογενειακό του περιβάλλον και οι ευκαιρίες μάθησης που έχει το παιδί στο σπίτι του, ιδίως κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του, ενώ ο δεύτερος παράγοντας είναι η ενασχόληση του παιδιού με το διάβασμα και ο χρόνος που αυτόβουλα αφιερώνει σε αυτό.

Ως προς τον πρώτο παράγοντα, δηλαδή το οικογενειακό περιβάλλον και τις ευκαιρίες ανάγνωσης που έχει το παιδί στο σπίτι του, υπάρχουν

⁵. Η έρευνα PIRLS (Διεθνές Πρότυπο Προόδου στη Μελέτη και στην Ανάγνωση) πραγματοποιείται από τη Διεθνή Ένωση για την Αξιολόγηση της Εκπαιδευτικής Επίδοσης (IEA) και μετρά τα επιτεύγματα στην ικανότητα ανάγνωσης των μαθητών της Δ' Δημοτικού. Τα δεδομένα συλλέγονται ανά πενταετία. Στην παρούσα εργασία λάβαμε υπόψη τα ευρήματα της έρευνας που έγινε το 2006.

πολλές έρευνες που αποδεικνύουν ότι η συστηματική ενασχόληση των γονιών σε κοινές δραστηριότητες γραμματισμού⁶ επιδρά καθοριστικά τόσο στη διαμόρφωση αναγνωστικών κινήτρων όσο και στην ανάπτυξη των αναγνωστικών δεξιοτήτων των παιδιών, ιδίως προτού αυτά ξεκινήσουν το σχολείο, ενώ η γενικότερη εμπλοκή των γονιών στην εκπαίδευση των παιδιών επηρεάζει θετικά τις επιδόσεις των μαθητών στο σχολείο.⁷ Ταυτόχρονα, ιδιαίτερα σημαντική για την στάση του παιδιού απέναντι στην ανάγνωση αποδεικνύεται η ύπαρξη παιδικών βιβλίων στο οικιακό του περιβάλλον.⁸

⁶. Η γονεϊκή εμπλοκή σε δραστηριότητες γραμματισμού περιλαμβάνει: α) τη διδασκαλία ειδικών δεξιοτήτων, όπως π.χ. τη διδασκαλία της αλφαβήτου, β) την ακρόαση της ανάγνωσης των παιδιών εκ μέρους των γονιών και γ) την ανάγνωση ιστοριών από τους γονείς στα παιδιά.

⁷. Υπάρχουν μελέτες που καταγράφουν τον ισχυρό δεσμό που υφίσταται ανάμεσα στην τακτική ενασχόληση των γονιών σε κατ' οίκον μαθησιακές δραστηριότητες και στην πνευματική και κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών, ενώ άλλες μελέτες διαπιστώνουν τη μεγάλη σημασία της εμπλοκής των γονιών στην ανάπτυξη τόσο των πρώιμων δεξιοτήτων ανάγνωσης των παιδιών όσο και της αναγνωστικής τους ικανότητας. Άλλες μελέτες, τέλος, επισημαίνουν το θετικό σύνδεσμο που υπάρχει ανάμεσα στη γονεϊκή εμπλοκή και στα αναγνωστικά κίνητρα των παιδιών, στο ενδιαφέρον τους για την ανάγνωση και στην ικανοποίηση που νιώθουν από τις αναγνωστικές δραστηριότητες. Βλ. ενδεικτικά την επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας στη μελέτη «Η Διδασκαλία της Ανάγνωσης στην Ευρώπη» (σσ. 145-147).

⁸. Οι ερευνητές του PIRLS συγκέντρωσαν πληροφορίες για τον αριθμό των παιδικών βιβλίων που υπήρχαν στο σπίτι των μαθητών της Δ' Δημοτικού και, συσχετίζοντάς τον με τις αναγνωστικές επιδόσεις των μαθητών, διαπίστωσαν ότι ο αριθμός των παιδικών βιβλίων που υπήρχαν στο σπίτι είχε σημαντική επίδραση στις αναγνωστικές επιδόσεις σε όλες τις Ευρωπαϊκές χώρες που μελετήθηκαν. Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφέρουμε, ότι, σύμφωνα με τα αποτελέσματα του PIRLS, στις ευρωπαϊκές χώρες κατά μέσο όρο το 12% των μαθητών της Δ' Δημοτικού είχαν λιγότερα από 10 παιδικά βιβλία στο σπίτι τους και το 20% είχαν 11-25 βιβλία, ενώ εντυπωσιακά είναι τα στοιχεία που δημοσιεύει το National Literacy Trust (μια ανεξάρτητη οργάνωση που δραστηριοποιείται στο Ηνωμένο Βασίλειο από το 1992 και προωθεί το γραμματισμό μέσα από καινοτόμες δράσεις και προγράμματα), σύμφωνα με τα οποία, το 2011, το 33,2% των παιδιών στο Ηνωμένο Βασίλειο δεν είχαν στο σπίτι τους κανένα απολύτως βιβλίο. (Clark, C. Woodley J. & Lewis F. 2011: 4).

Ως προς το δεύτερο παράγοντα, δηλαδή την ενασχόληση του παιδιού με το διάβασμα, είναι γνωστό ότι υπάρχει μία κυκλική σχέση ανάμεσα στο χρόνο που αφιερώνει ο μαθητής στο διάβασμα και στις αναγνωστικές του δεξιότητες: διαβάζοντας περισσότερο ο μαθητής γίνεται καλύτερος αναγνώστης και, όντας καλύτερος αναγνώστης, τείνει να διαβάζει ακόμη περισσότερο, να απολαμβάνει το διάβασμα και να βελτιώνει συνεχώς τις αναγνωστικές του δεξιότητες. Το ερώτημα είναι για ποιο λόγο κάποιοι μαθητές διαβάζουν περισσότερο και πώς μπορούμε να παρέμβουμε, ώστε να μπει σε τροχιά ο κύκλος της ανάγνωσης για τους μαθητές που δε διαβάζουν. Η συζήτηση αυτή, όπως υποδεικνύει και η σχετική βιβλιογραφία, σχετίζεται άμεσα τόσο με τα αναγνωστικά κίνητρα του κάθε παιδιού (Stanovich 1986), όσο και με τις δυνατότητες πρόσβασης που έχει σε αναγνωστικό υλικό, καθώς και με τις δυνατότητες που του προσφέρονται για να επιλέξει το υλικό που θα διαβάσει (Πολίτης 2013). Όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα του PISA 2000 και 2009, η ανάγνωση ποικίλων υλικών και η εμπλοκή με την ανάγνωση έχουν σημαντική επίδραση στη διαμόρφωση καλών δεξιοτήτων ανάγνωσης: οι μαθητές που διαβάζουν σε τακτική βάση μυθιστορήματα και άλλα έντυπα (εφημερίδες, περιοδικά, βιβλία γνώσεων) έχουν τάσεις ιδιαίτερα καλής απόδοσης, ενώ και η ανάγνωση ηλεκτρονικού υλικού (ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, chatting, ανάγνωση ειδήσεων, αναζήτηση πληροφοριών, κ.ά.) έχει επίσης θετικές επιπτώσεις, έστω και αν δεν είναι τόσο εμφανείς όσο εκείνες από την ανάγνωση έντυπου υλικού. Όπως σημειώνουν οι ερευνητές του Ο.Ο.Σ.Α., τα ευρήματα αυτά υποδεικνύουν ότι υλικά ανάγνωσης που θεωρούνται μικρότερης αξίας στα σχολεία από τα μυθιστορήματα, όπως οι εφημερίδες, τα περιοδικά και τα ηλεκτρονικά υλικά ανάγνωσης, μπορεί τελικά να βοηθούν κάποιους μαθητές να γίνουν πιο έμπειροι αναγνώστες, προσφέροντάς τους κίνητρα για ανάγνωση. Ταυτόχρονα, οι ίδιοι ερευνητές διατυπώνουν την υπόθεση ότι ένα ευρύτερο φάσμα αναγνωστικών υλικών στο σχολείο, θα μπορούσε ενδεχομένως να αποβεί ιδιαίτερα αποτελεσματικό για την ανάπτυξη του ενδιαφέροντος των εφήβων και, ιδίως, των αγοριών για ανάγνωση.

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειώσουμε ότι σε όλες σχεδόν τις χώρες, και στις δύο έρευνες, τα αγόρια υστερούν έναντι των κοριτσιών ως προς τις αναγνωστικές επιδόσεις και ότι το χάσμα μεταξύ των φύλων είναι ιδιαίτερα εμφανές μεταξύ των μαθητών χαμηλών επιδόσεων: σύμ-

φωνα με το PIRLS το 18% των κοριτσιών και το 22% των αγοριών παρουσιάζουν δυσκολίες στην ανάγνωση, ενώ το PISA διαπιστώνει ότι στην ηλικία των 15 ετών, σε όλα τα κράτη, τα αγόρια είχαν δύο φορές περισσότερες πιθανότητες να έχουν δυσκολίες στην ανάγνωση σε σχέση με τα κορίτσια.⁹ Παρά το γεγονός ότι οι μεθοδολογικές διαφοροποιήσεις δεν επιτρέπουν συγκρίσεις μεταξύ των δύο ερευνών, τα αποτελέσματά τους αντιστοιχούν με εκείνα άλλων μελετών, οι οποίες αναφέρουν αυξανόμενες διαφορές μεταξύ των φύλων στην ικανότητα ανάγνωσης όσο μεγαλώνουν τα παιδιά. Όπως, όμως, διαπιστώνουν οι ερευνητές του Ο.Ο.Σ.Α.: «οι διαφορές μέσα στο ίδιο φύλο είναι μεγαλύτερες από εκείνες μεταξύ των φύλων», ενώ «το χάσμα των φύλων ποικίλει σημαντικά μεταξύ των χωρών, κάτι που σημαίνει ότι τα αγόρια και τα κορίτσια δεν έχουν εγγενή ακαδημαϊκά πλεονεκτήματα και διαφορετικά ενδιαφέροντα, αλλά αυτά είναι κατά κύριο λόγο επίκτητα και προκαλούμενα από τις εκάστοτε κοινωνικές συνθήκες» (Ο.Ε.С.Д. 2010c: 12).

Από όσα ήδη αναφέρθηκαν γίνεται, πιστεύουμε, φανερό ποιες είναι οι ομάδες του παιδικού πληθυσμού που κινδυνεύουν περισσότερο να καταγραφούν ως «άτομα με χαμηλές δεξιότητες ανάγνωσης» στην επόμενη μέτρηση του Ο.Ο.Σ.Α.: είναι τα παιδιά που μεγαλώνουν σε περιβάλλον με περιορισμένα μορφωτικά ερεθίσματα, τα παιδιά που οι γονείς τους δεν ασχολούνται με την εκπαίδευσή τους και δεν αφιερώνουν χρόνο για κοινές δραστηριότητες γραμματισμού, τα παιδιά που δεν έχουν δικά τους βιβλία στο σπίτι και, τέλος, τα παιδιά που δεν έχουν κίνητρα να διαβάσουν, τα οποία, όπως ήδη αναφέρθηκε, στο μεγαλύτερο ποσοστό τους είναι αγόρια. Τα παιδιά αυτά είναι δεδομένο ότι όποιο εκπαιδευτικό σύστημα και αν παρακολουθήσουν, σε όποιο σχολείο και αν φοιτήσουν, με όποιον τρόπο και αν διδαχθούν την ανάγνωση και όσο καλά προετοιμασμένοι και αν είναι οι εκπαιδευτικοί που θα τα διδάξουν, δεν ξεκινούν από την ίδια αφετηρία με τα υπόλοιπα παιδιά και, συνεπώς, δεν έχουν τις ίδιες ευκαιρίες με τα άλλα παιδιά να κατακτήσουν το λόγο. Η ανάγκη παρεμβάσεων εντός και εκτός του σχολικού πλαισίου για την ενίσχυση των εν λόγω ομάδων του παιδικού πληθυσμού είναι, νομίζουμε, προφανής, ενώ εξίσου προφανείς είναι και οι στόχοι των εξωσχολικών

⁹. Το 12% των κοριτσιών και το 26% των αγοριών δεν έφτασαν στο επίπεδο 2 κατά PISA.

παρεμβάσεων που απαιτούνται: να διευκολύνουμε την πρόσβαση όλων των παιδιών σε ποικίλο αναγνωστικό υλικό από τους πρώτους μήνες της ζωής τους και να διαμορφώσουμε τις συνθήκες που «θα γεννήσουν» στα παιδιά την όρεξη για το διάβασμα.

3. Πολιτικές ανάγνωσης για τις ομάδες υψηλού κινδύνου

Πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση των προγραμμάτων που στοχεύουν στη διαμόρφωση καλύτερων συνθηκών για την κατάκτηση του λόγου από τις προαναφερθείσες ομάδες, κρίνουμε σκόπιμο να αναφέρουμε το πιο αισιόδοξο, ίσως, εύρημα των ερευνών PISA, το οποίο επί της ουσίας τεκμηριώνει την αναγκαιότητα όλων των σχετικών πρωτοβουλιών και δράσεων: η ενασχόληση με την ανάγνωση έχει τη δυνατότητα να εξισορροπήσει τις διαφορές στις αναγνωστικές επιδόσεις μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, καθώς και μεταξύ μαθητών με διαφορετικό κοινωνικό και οικονομικό υπόβαθρο (O.E.C.D. 2002: 118-121).

Σε ό,τι αφορά τα προγράμματα που υλοποιούνται στον ευρωπαϊκό χώρο από δημόσιους φορείς, βιβλιοθήκες, μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς και ποικίλα άλλα σχήματα, αυτά μπορούν σχηματικά να χωριστούν σε τρεις κατηγορίες:

Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει προγράμματα που απευθύνονται στις οικογένειες με μικρά παιδιά και έχουν ως στόχο την ενημέρωση των οικογενειών για τη σημασία που έχει η ανάγνωση στη γνωστική, γλωσσική και συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού, καθώς και τη δωρεάν προσφορά παιδικών βιβλίων. Πρωτοπόρο στην κατηγορία αυτή είναι το βρετανικό *Bookstart* που ξεκίνησε το 1992 ως πιλοτικό πρόγραμμα στο Birmingham και από το 2000 υλοποιείται σε όλο σχεδόν το Ηνωμένο Βασίλειο, ενώ η επιτυχία του ενέπνευσε ανάλογα προγράμματα και σε άλλες χώρες του κόσμου. Στόχος του *Bookstart* είναι να πείσει τους γονείς για την αναγκαιότητα της πρώιμης επαφής του παιδιού τους με το βιβλίο και για τα οφέλη που αυτή θα έχει στη γενικότερη ανάπτυξη του παιδιού, στην κοινωνικοποίησή του, στην ομαλή προσαρμογή του στο σχολικό περιβάλλον και στη σχολική του επιτυχία, προσφέροντάς τους ταυτόχρονα και επιλεγμένο αναγνωστικό υλικό δωρεάν, ώστε να έχουν τη δυνατότητα να δοκιμάσουν την αναγνωστική εμπειρία μόνοι

με τα παιδιά τους στο σπίτι.¹⁰ Ανάλογα προγράμματα υλοποιούνται με παραλλαγές και σε άλλες χώρες της Ευρώπης, όπως στη Γερμανία, στη Δανία, στην Ολλανδία και στη Λετονία. Στις δύο τελευταίες το πρόγραμμα περιλαμβάνει και εκδρομές σε δημόσιες βιβλιοθήκες με τη συμμετοχή όλης της οικογένειας. Στην ίδια κατηγορία εντάσσονται και προγράμματα που προωθούν τη διάδοση της ανάγνωσης στις οικογένειες με παιδιά προσχολικής ηλικίας, χρησιμοποιώντας ως πολιορκητικό κριό τους παιδιάτρους. Ένα καλό παράδειγμα αποτελεί το πρόγραμμα *Nati per Leggere*, το οποίο υλοποιείται από το 1999 σε αρκετούς Δήμους της Ιταλίας, μέσα από τη στρατηγική συμμαχία των παιδιάτρων με τους βιβλιοθηκονόμους. Οι παιδιάτροι «εκμεταλλεύονται» τις τακτικές επισκέψεις των οικογενειών στα ιατρεία τους, προκειμένου να φέρουν σε επαφή τα παιδιά με τα βιβλία, τα οποία χρησιμοποιούν και ως «εργαλεία» στη διάρκεια της παιδιατρικής εξέτασης. Ταυτόχρονα, ενημερώνουν τους γονείς για τα οφέλη που έχει η ανάγνωση στην ανάπτυξη του παιδιού, τους συστήνουν τα είδη των βιβλίων που είναι κατάλληλα για την κάθε ηλικία και τους προμηθεύουν με ειδικά ενημερωτικά έντυπα, στα οποία αναφέρονται επίσης οι διευθύνσεις και οι δράσεις των τοπικών βιβλιοθηκών. Οι βιβλιοθήκες που συμμετέχουν στο πρόγραμμα ενισχύουν τις συλλογές τους με επιλεγμένα βιβλία για την κάθε ηλικιακή ομάδα, ετοιμάζουν ενημερωτικό υλικό και μικρούς βιβλιογραφικούς καταλόγους για τους γονείς, διαμορφώνουν κατάλληλους χώρους για τα μικρά παιδιά και τις οικογένειές τους, ενώ ταυτόχρονα οργανώνουν μεγάλωφνες αφηγήσεις στους χώρους τους και σε άλλα μέρη που συχνάζουν τα μικρά παιδιά με τη συνεργασία εθελοντών αναγνωστών. Ανάλογα προγράμματα με την εμπλοκή των παιδιάτρων και άλλων επαγγελματιών υγείας υλοποιούνται και σε άλλες χώρες της Ευρώπης, όπως στην Πορτογαλία και στην Κροατία, ενώ το τελευταίο διάστημα γίνονται προσπάθειες για

¹⁰. Το Bookstart δημιουργεί ειδικά πακέτα με βιβλία για παιδιά που τα προσφέρει δωρεάν στις οικογένειες: το πρώτο πακέτο αφορά τα μωρά και δίνεται στους γονείς από επαγγελματίες του χώρου της υγείας κατά τον πρώτο χρόνο της ζωής του παιδιού, ενώ το δεύτερο πακέτο απευθύνεται στα παιδιά προσχολικής ηλικίας 3-4 ετών και διανέμεται από τους νηπιαγωγούς και τους βρεφονηπιοκόμους. Το Bookstart έχει, επίσης, ειδικά πακέτα με βιβλία για παιδιά που έχουν προβλήματα όρασης ή ακοής, καθώς και για παιδιά που οι γονείς τους δεν έχουν ως πρώτη γλώσσα την αγγλική.

να διαμορφωθεί ανάλογο πρόγραμμα και στην Ελλάδα, ξεκινώντας από την Αθήνα.

Η δεύτερη ομάδα προγραμμάτων στοχεύει στην αναγνωστική στήριξη των οικογενειών που προέρχονται από τα πιο ευάλωτα κοινωνικά στρώματα. Στην κατηγορία αυτή εντάσσεται το πρόγραμμα *Ανάγνωση για τη γνώση και την ευχαρίστηση* στη Σλοβενία, στο πλαίσιο του οποίου επαγγελματίες βοηθούν τους λιγότερο μορφωμένους γονείς και τα παιδιά τους στην ανάγνωση, καθώς και διάφορα προγράμματα εκμάθησης της γλώσσας για οικογένειες μεταναστών, όπως το *Πρόγραμμα Οικογενειακού Γραμματισμού* στο Αμβούργο.

Η τρίτη ομάδα περιλαμβάνει τα προγράμματα που απευθύνονται στα αγόρια και ως στόχο έχουν να ανατρέψουν την επικρατούσα άποψη ότι το διάβασμα είναι γυναικεία υπόθεση. Στην κατηγορία αυτή εντάσσεται το πρόγραμμα *Reading the game* που υλοποιείται στο Ηνωμένο Βασίλειο από την οργάνωση *National Literacy Trust*, το οποίο χρησιμοποιεί το ποδόσφαιρο για να φέρει πιο κοντά τα αγόρια στο βιβλίο, καθώς και το *Mann liest vor* που υλοποιείται στις γερμανικές βιβλιοθήκες, στο πλαίσιο του οποίου εθελοντές άνδρες όλων των ηλικιών διαβάζουν βιβλία στα παιδιά με στόχο να αποκτήσουν τα αγόρια ανδρικά αναγνωστικά πρότυπα.¹¹

4. Αντί επιλόγου

Στις αρχές του 21ου αιώνα, σε μια εποχή που χαρακτηρίζεται από την έκρηξη της γνώσης και της τεχνολογίας και από την τεράστια ταχύτητα διάδοσης της πληροφορίας, φαίνεται παράδοξο να γίνεται λόγος για τη διασφάλιση του δικαιώματος των παιδιών στην ανάγνωση. Η συζήτηση

¹¹. Περισσότερες πληροφορίες υπάρχουν στο σχετικό κεφάλαιο της μελέτης: «Η Διδασκαλία της Ανάγνωσης στην Ευρώπη» (σσ. 161-166), ενώ στο Παράρτημα 3.4 της ίδιας μελέτης (σσ. 211-237) αναφέρονται οι τίτλοι, κάποιες στοιχειώδεις πληροφορίες, καθώς και οι δικτυακοί τόποι των προγραμμάτων που υλοποιούνται στις ευρωπαϊκές χώρες. Πληροφορίες για συγκεκριμένα προγράμματα που υλοποιούνται στο Ηνωμένο Βασίλειο, τη Γαλλία, τη Γερμανία και την Ιταλία υπάρχουν και στη μελέτη «Καλλιεργείται η αγάπη για το διάβασμα; Τόποι ανάγνωσης και τρόποι εκπαίδευσης» (σσ. 43-65).

μοιάζει ακόμη πιο παράδοξη όταν τα παιδιά στα οποία αναφερόμαστε μεγαλώνουν στην Ευρώπη και φοιτούν στα σχολεία της. Ένας διεθνής οικονομικός οργανισμός, ο Ο.Ο.Σ.Α., ήρθε με τις μετρήσεις του να αποδείξει ότι η εν λόγω συζήτηση όχι μόνο δεν είναι παράδοξη, αλλά καθυστέρησε αρκετά να αρχίσει: για πάρα πολλούς νέους ανθρώπους τα γράμματα που έμαθαν στο σχολείο δεν επαρκούν, για να κατανοήσουν βασικά γραπτά κείμενα της καθημερινότητας και να χρησιμοποιήσουν τις πληροφορίες που περιέχουν. Μια μεγάλη στρατιά νέων ανθρώπων στην Ευρώπη είναι στην πραγματικότητα αποκλεισμένη από τη γνώση, με όποιες συνέπειες αυτό μπορεί να έχει για τη συγκρότηση και την εκπλήρωση των προσδοκιών του καθενός από αυτά τα παιδιά, για την επαγγελματική του σταδιοδρομία, για την ενεργό και μετά λόγου γνώσης συμμετοχή του στα κοινά. Ταυτόχρονα, η κρίση γραμματισμού που επηρεάζει όλες τις χώρες της Ευρώπης απειλεί σοβαρά την κοινωνική, οικονομική και πολιτισμική ανάπτυξη της γηραιάς ηπείρου, την κοινωνική της συνοχή αλλά και τους ίδιους τους δημοκρατικούς θεσμούς, ιδίως σήμερα που μεγάλα στρώματα του πληθυσμού βρίσκονται στο περιθώριο και άλλα —επίσης μεγάλα— στρώματα του πληθυσμού δυσκολεύονται να αντιμετωπίσουν τις στοιχειώδεις καθημερινές τους ανάγκες. Όπως εύστοχα το διατύπωσε ο πρώην Γενικός Γραμματέας των Ηνωμένων Εθνών Κόφι Ανάν, «ο γραμματισμός είναι η γέφυρα [που οδηγεί] από την αθλιότητα στην ελπίδα». Αυτήν τη γέφυρα όλα τα παιδιά θα πρέπει να έχουν το δικαίωμα να τη διαβούν.

Ποια είναι τα παιδιά που δεν καταφέρνουν να εντοπίσουν τη γέφυρα και δεν μπορούν να περάσουν στην άλλη όχθη, στην όχθη της ελπίδας; Πού χάνουν το δρόμο τους; Γιατί τα γράμματα που έμαθαν στο σχολείο δεν τους φτάνουν; Μήπως δεν ξεκίνησαν από την ίδια αφετηρία με τους συνομηλίκους τους; Μήπως δεν είχαν τις ίδιες ευκαιρίες να κατακτήσουν το λόγο; Πώς μπορούμε να τα στηρίξουμε; Τι μπορούμε να κάνουμε, για να σταματήσει να αυξάνεται ο αριθμός τους;

Τα ερωτήματα είναι πολλά και από τις απαντήσεις που θα δώσουμε εξαρτάται το μέλλον των κοινωνιών μας. Ο διάλογος έχει ξεκινήσει και μας αφορά όλους.

Βιβλιογραφία

- Clark, C., Woodley, J. & Lewis, F. (2011). *The Gift of Reading in 2011. Children and young people's access to books and attitudes towards reading*. London: National Literacy Trust. <http://www.literacytrust.org.uk/assets/0001/1392/The_Gift_of_Reading_in_2011.pdf>
- E.A.C.E.A./Eurydice (2011). *Η διδασκαλία της Ανάγνωσης στην Ευρώπη: Πλαίσια, Πολιτικές και Πρακτικές*. Brussels: Eurydice.
- European Commission (2012). *EU High Level Group of Experts on Literacy. Final Report*. Luxemburg: Publications Office of the European Union.
- Κατσίκη-Γκίβαλου, Ά., Πολίτης, Δ., Χαλκιαδάκη, Ά. & Τσιαμπάση, Φ. (2011). *Καλλιεργείται η αγάπη για το διάβασμα; Τόποι ανάγνωσης και τρόποι εκπαίδευσης*. Αθήνα: Κοινοφελές Ίδρυμα Ιωάννη Σ. Λάτση. <<http://www.latsis-foundation.org/files/meletes2011/04.pdf>>
- O.E.C.D. (2002). *Reading for change. Performance and Engagement across countries. Results from PISA 2000*. Paris: O.E.C.D.
- O.E.C.D. (2010a). *PISA 2009 Results: What students know and can do. Student performance in reading, mathematics and science (Volume I)*. Paris: O.E.C.D.
- O.E.C.D. (2010b). *PISA 2009 Results: Learning trends. Changes in student performance since 2000 (Volume V)*. Paris: O.E.C.D.
- O.E.C.D. (2010c). *PISA 2009 Results: Executive Summary*. Paris: O.E.C.D.
- Πολίτης, Δ. (2013). «Από την ανάγνωση στη φιλιαναγνωσία: Οι μεταφορές του νοήματος και η διαλεκτική της απόλαυσης». Εισήγηση στο Συνέδριο «Καλλιεργώντας τη φιλιαναγνωσία: Πραγματικότητες και προοπτικές». (Αθήνα, 7-9/3/2013) (Υπό δημοσίευση στα Πρακτικά του Συνεδρίου).
- Stanovich, K.E. (1986). *Matthew effects in reading: Some consequences of individual differences in the acquisition of literacy*. *Reading Research Quarterly*, 21, 360-407.